

Robert Majzner

W służbie sił zbrojnych i dyplomacji - ataszaty wojskowe II Rzeczypospolitej

Przegląd Historyczno-Wojskowy 16 (67)/3 (253), 214-223

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Osoba zajmująca się biografią wybitnego piłsudczyka powinna znać ustalenia badawcze innych autorów piszących o znanych postaciach z tego samego kręgu i nie powiełać błędów ze starszej literaturze przy zapisie imion: Kordian Józef Zamorski²⁷, a nie Józef Kordian-Zamorski (s. 72, 104, 222) czy Sławoj Felicjan Składkowski²⁸, a nie Felicjan Sławoj Składkowski (s. 218). W gruncie rzeczy to drobiazgi, ale drażniące niekiedy oko czytelnika. Warto byłoby w książce zamieścić również więcej materiału ikonograficznego, aczkolwiek zdjęcie Stachiewicza na okładce książki – generał w mundurze zapracowany nad dokumentami – może najlepiej oddaje istotę jego aktywności w ostatnich latach życia.

Reasumując, chciałbym podkreślić, że zamieszczone uwagi mają charakter polemiczny. Książkę dr. Piotra Kilańczyka oceniam pozytywnie. Czytelnik znajdzie w niej odpowiedzi na większość pytań dotyczących życia i działalności gen. Juliana Stachiewicza jako żołnierza oraz badacza przeszłości. Autor dobrze radzi sobie z narracją faktograficzną, syntetyzowaniem i krytycznym spojrzeniem na swojego bohatera. Otrzymałmy pracę ważną, będącą istotnym wkładem w rozwój badań biograficznych na temat najbliższego otoczenia Józefa Piłsudskiego, a poświęconą bez wątpienia jednemu z wybitnych przedstawicieli pokolenia legionistów i działaczy niepodległościowych.

Mariusz Wołos

W SŁUŻBIE SIŁ ZBROJNYCH I DYPLOMACJI – ATASZATY WOJSKOWE II RZECZYPOSPOLITEJ

Polska dyplomacja wojskowa 1918–1945. Wybór dokumentów, t. 1, red. R. Szymaniuk, A. Wszędyrówny, A. Jaskuła, Warszawa 2014

Przed odrodzoną w listopadzie 1918 r. niepodległą Rzeczpospolitą stanął ważny problem zorganizowania sieci przedstawicielstw reprezentujących poza granicami kraju jego polityczne i wojskowe interesy. Wysiłki te determinowała zwłaszcza niestabilna sytuacja zewnętrzna i związana z tym pilna potrzeba uznania państwa polskiego jako podmiotu polityki europejskiej. Zagrozenia

²⁷ R. Litwiński, M. Sioma, *Wstęp*, w: K. J. Zamorski, *Dzienniki (1930–1938)*, Warszawa 2011, s. 1.

²⁸ A. Adamczyk, *Generał dywizji Sławoj Felicjan Składkowski (1885–1962). Zarys biografii politycznej*, Toruń 2001, s. 12 (także przypis 2); M. Sioma, *Sławoj Felicjan Składkowski. Żołnierz i polityk*, Lublin 2005, s. 17–18.

i wyzwania płynące zarówno z zachodu (Niemcy), wschodu (Rosja), jak i południa (Czechosłowacja, Rumunia) sprawiły, że działania w tym kierunku podjęto niemal równocześnie z wystosowaniem 16 listopada 1918 r. formalnego telegramu notyfikującego powstanie państwa polskiego, skierowanego na ręce prezydenta Stanów Zjednoczonych Ameryki oraz rządów Wielkiej Brytanii, Francji, Włoch, Japonii, Niemiec i wszystkich państw wojujących i neutralnych¹.

O ile jednak ustanowienie tych pierwszych wymagało jedynie przejścia istniejących już przedstawicielstw dyplomatycznych Rady Regencyjnej lub Komitetu Narodowego Polskiego, o tyle w wypadku tych drugich należało je stworzyć całkowicie od podstaw, gdyż ich inicjatywy na tym polu były niewielkie. W związku z powyższym, w odróżnieniu od Ministerstwa Spraw Zagranicznych (MSZ), Ministerstwo Spraw Wojskowych (MSWojsk), Sztab Generalny Wojska Polskiego (SG WP) oraz Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego (NDWP) nie mogły dysponować zarówno odpowiednio przygotowanym personelem, jak i sprawdzonymi procedurami. Co prawda w szeregi Wojska Polskiego wstąpiło kilku oficerów mających pewne doświadczenie wojskowo-dyplomatyczne, zdobyte głównie na placówkach austro-węgierskich (gen. Tadeusz Jordan Rozwadowski, gen. Stanisław Szeptycki, gen. Robert Lamezan-Salins, gen. Józef Pomiankowski, wiceadm. Napoleon Wawel-Louis von Edler, płk Aleksander hr. Dzieduszycki) oraz w mniejszym stopniu rosyjskich (kmdr Grzegorz Piotrowski), ale było ich zbyt mało, by móc obsadzić najważniejsze.

Skomplikowane położenie międzynarodowe i wynikająca z tego pilna potrzeba posiadania stosownych informacji oraz wyposażenia i uzbrojenia dla armii sprawiły jednak, że na przełomie listopada i grudnia 1918 r. MSWojsk i SG WP zainicjowały działania zmierzające do zorganizowania sieci placówek, które mogłyby ich dostarczać. W efekcie 11 grudnia 1918 r. MSZ skierowało na ręce szefa Sztabu gen. Stanisława Szeptyckiego wniosek w sprawie wyznaczenia przedstawicieli WP przy przedstawicielstwach dyplomatycznych RP, co doprowadziło 10 stycznia 1919 r. do mianowania: gen. Roberta hr. Lamezana-Salinsa attaché wojskowym w Bukareszcie, rtm. Jerzego hr. Potockiego attaché wojskowym w Budapeszcie, rtm. dr. Olgerda Górkę attaché wojskowym w Bernie oraz ppłk. Franciszka Kopecznego i mjr. Emila Przedzimirskiego – odpowiednio attaché wojskowym i jego pomocnikiem w Zagrzebiu². Podejmując powyższą decyzję, zapomniano jednak, że państwa, do

¹ *Dokumenty z dziejów polskiej polityki zagranicznej 1918–1939*, red. T. Jędruszczak, M. Nowak-Kiełbikowa, t. 1, 1918–1932, Warszawa 1989, s. 27.

² Centralne Archiwum Wojskowe (dalej – CAW), Oddział II Sztabu Generalnego (Głównego) Wojska Polskiego (dalej – Oddział II SG WP), sygn. I.303.4.7091, SG WP, Oddział VI, Wyznaczenie attaché wojskowych, nr 06.226 z 10 I 1919 r. Z pisma wynikało ponadto, iż placówka w Zagrzebiu została ustanowiona dla całego obszaru Państwa Słowenów, Chorwatów i Serbów, a mjr. Przedzimirskiego wyznaczono na stanowisko pomocnika ds. gospodarczych. Generał Robert Lamezan-Salins miał równocześnie pełnić funkcję szefa Misji Wojskowej przy francuskiej

których mieli się udać, nie uznały jeszcze formalnie Rzeczypospolitej³; SG WP nie opracował stosownej instrukcji⁴, a funkcje attaché wojskowego i szefa misji wojskowej powinny być rozdzielone ze względu na ich odmienny charakter. Szef misji wojskowej w odróżnieniu od attaché wojskowego nie przynależał bowiem do korpusu dyplomatycznego ze wszystkimi wynikającymi z tego konsekwencjami.

Po spełnieniu wymogów formalnych w marcu 1919 r. utworzono ataszaty w Bernie, Budapeszcie i Zagrzebiu (następnie Belgradzie), w kwietniu – w Bukareszcie, w maju – w Rzymie, Helsingforsie i Sztokholmie, a do końca 1919 r. – w Londynie, Wiedniu, Waszyngtonie, Kopenhadze, Konstantynopolu i Brukseli, w 1920 r. – w Tokio, oraz trzy kolejne, które nie były jednak w pełnym tego słowa rozumieniu ataszatami wojskowymi. Placówki w Rewlu i Rydze akredytowano bowiem przy naczelnych dowództwach armii estońskiej i łotewskiej, a w Paryżu – przy tamtejszej Polskiej Misji Wojskowej. Ponieważ jednak „Tymczasowa instrukcja dla attaché wojskowych (delegatów wojskowych) Sztabu Generalnego Wojska Polskiego” z 31 stycznia 1919 r. przewidywała mianowanie tzw. półoficjalnych zastępców wojskowych, a na czele placówki paryskiej formalnie stał zastępca attaché wojskowego, przeto na 1 sierpnia 1920 r. NDWP dysponowało 17 przedstawicielstwami wojskowo-dyplomatycznymi⁵.

Pierwszy okres funkcjonowania wojskowej służby dyplomatycznej zamyka przyjęcie 10 listopada 1920 r. „Ogólnej instrukcji dla attaché wojskowych”⁶ oraz decyzja naczelnych władz wojskowych o przejściu sił zbrojnych na stopę pokojową, w związku z formalnym zakończeniem wojny z Rosją Radziecką. Zapoczątkowały one proces likwidacji części placówek; 1 czerwca 1921 r. ich liczba spadła do 14⁷.

Drugi okres, lata 1922–1927, przede wszystkim charakteryzował się poszukiwaniem optymalnej struktury organizacyjnej ataszatów wojskowych, wynikającej

Naczelnej Komendzie gen. Henri Mathiasa Berthelota.

³ Państwo polskie uznały: 30 I 1919 r. – Stany Zjednoczone Ameryki, Francja – 24 II 1919 r., Wielka Brytania – 25 II 1919 r., Włochy – 27 II 1919 r., Belgia – 6 III 1919 r., Finlandia – 8 III 1919 r., Szwajcaria – 12 III 1919 r., Grecja – 13 III 1919 r., Japonia – 23 III 1919 r., Watykan – 30 III 1919 r., Brazylia – 15 IV 1919 r., Niemcy – 18 V 1919 r., Czechosłowacja – 28 V 1919 r., Hiszpania – 30 V 1919 r., Szwecja – 3 VI 1919 r., Portugalia i Rumunia – 21 VI 1919 r., Argentyna – 7 VII 1919 r., Chile – 28 VIII 1919 r., Persja – 26 VIII 1919 r. i Paragwaj – 1 IX 1919 r.. Zob. W. Michowicz, *Organizacja polskiego aparatu dyplomatycznego w latach 1918–1939*, w: *Historia dyplomacji polskiej*, t. 4, 1918–1939, Warszawa 1995, s. 11.

⁴ „Tymczasową instrukcję dla attaché wojskowych (delegatów wojskowych) Sztabu Generalnego Wojska Polskiego” przyjęto dopiero 31 I 1919 r. Zob. Archiwum Akt Nowych (dalej – AAN), sygn. A.II.4/1, Attaché wojskowi przy rządach państw kapitalistycznych, SG WP, Oddział VI, Tymczasowa instrukcja dla attaché wojskowych (delegatów wojskowych) Sztabu Generalnego Wojska Polskiego, L. I/VI S.Z. z 31 I 1919 r.

⁵ *Ibidem*, Spis placówek wojskowo-dyplomatycznych państwa polskiego. Stan z ok. 1 VIII 1920 r.

⁶ CAW, Oddział II SG WP, sygn. I.303.4.81, NDWP, SG, Instrukcja ogólna dla attaché wojskowych przy przedstawicielstwach dyplomatycznych Rzeczypospolitej Polskiej, Ew./I. nr 17457/II z 10 XI 1920 r.

⁷ *Ibidem*, sygn. I.303.4.62, Spis placówek wojskowo-dyplomatycznych RP wg stanu z 1 VI 1921 r.

z potrzeb informacyjno-wywiadowczych SG WP oraz możliwości finansowych państwa. Próby wypracowania w tym względzie satysfakcjonującego kompromisu zaowocowały w 1922 r. decyzją o przejściu finansowania placówek przez MSZ⁸ oraz zamrożenia ich budżetów na dotychczasowym poziomie, w zamian za ograniczenie do niezbędnego minimum ich liczby. Odsuwając zapowiedź ministra spraw zagranicznych Augusta Zaleskiego utrzymania ataszatów wojskowych wyłącznie w stolicach państw sprzymierzonych, tj. we Francji i Rumunii⁹, od 1927 r. udało się utrzymać 9, głównie jednoetatowych placówek¹⁰.

W lata 1927–1935 liczba ataszatów wynosiła 9, a ich budżety zostały określone po wypracowaniu koncepcji uniwersalnej służby, łączącej wszystkie rodzaje sił zbrojnych – armię, lotnictwo i marynarkę wojenną¹¹. Podstawy działania określała nowa „Instrukcja ogólna dla attaché wojskowych przy przedstawicielstwach dyplomatycznych Rzeczypospolitej Polskiej”, przyjęta w grudniu 1930 r. i rozesłana na placówki w lutym 1931 r.¹²

W lata 1936–1939 następowała systematyczna rozbudowa przedstawicielstw i to zarówno pod względem ich liczby, jak i etatów oraz ich budżetów. Pogarszająca się sytuacja międzynarodowa i groźba konfliktu zbrojnego sprawiły, że w 1936 r. liczba placówek wzrosła do 12, w 1937 r. było ich 13, w 1938 r. – 16, a na 1 września 1939 r. – 18 (nominalnie 21)¹³.

Funkcjonowanie wojskowych przedstawicielstw dyplomatycznych w latach 1939–1945 determinowała sytuacja geostrategiczna oraz potrzeby Polskich Sił Zbrojnych. Podstawowym aktem normatywnym pozostała niezmieniona instrukcja ogólna z 1930 r.

Dzięki obowiązującemu w Oddziale II przez cały okres międzywojenny schematowi pracy ewidencyjnej, ich struktura organizacyjna odpowiadała potrzebom służby informacyjno-wywiadowczej, tzn. konieczności:

⁸ MSZ finansował koszty utrzymania placówek, w tym pobory personelu i wydatki reprezentacyjne attaché wojskowych, Oddział II SGWP – działalność informacyjno-wywiadowczą.

⁹ Propozycję znacznej redukcji zgłosił podczas *exposé* przed sejmową Komisją Spraw Zagranicznych, 26 VII 1926 r. Zob. *Dokumenty...*, t. 1, s. 363.

¹⁰ CAW, Oddział II SG WP, sygn. I.303.4.156, MSWojsk, SG, Załącznik nr 1 do projektu instrukcji ogólnej dla attaché wojskowych przy przedstawicielstwach RP, Warszawa 2 VIII 1927 r.

¹¹ Do tej pory obowiązki attaché wojskowych dotyczące zagadnień morskich i wojenno-morskich regulowały odrębne instrukcje – najpierw z 2 XII 1919 r., a następnie z 29 II 1924 r. Zob. AAN, Attaché wojski przy rządach państw kapitalistycznych, sygn. A.II.4/2, Instrukcja dla reprezentantów Departamentu do spraw Morskich lub oficerów marynarki przydzielonych do misji wojskowych lub przedstawicielstw dyplomatycznych, Ew.I nr 14993/II z 2 XII 1919 r.; CAW, Oddział II SG WP, sygn. I.303.4.7111, SG WP, Instrukcja ogólna i szczegółowa dla attaché morskich, L. 2801/II/Inf.I.A.1924 z 29 II 1924 r.

¹² *Ibidem*, sygn. I.303.4.186, SG WP, Instrukcja ogólna dla attaché wojskowych przy przedstawicielstwach dyplomatycznych Rzeczypospolitej Polskiej, L. 3800/Org. 30 r. i MSZ G.M.L. 845/30 r.

¹³ Placówka w Ankarze formalnie była akredytowana również w Atenach, placówka w Paryżu – w Brukseli, a placówka w Belgradzie – w Sofii. Zob. *Rocznik służby zagranicznej Rzeczypospolitej Polskiej według stanu na dzień 1 czerwca 1939*, Warszawa 1939, s. 266; CAW, Oddział II SG WP, sygn. I.303.4.9, SG, Oddział II, Rozkaz wewnętrzny nr 9/39 z 22 VIII 1939 r.

- posiadania informacji o głównych sąsiadach: ZSRR i Niemczech;
- zapewnienia tranzytu w razie wojny;
- wspomagania ekspansji rodzimego przemysłu zbrojeniowego;
- posiadania kompetentnych informatorów w państwach przodujących pod względem rozwoju techniki wojskowej;
- informowania SG WP odnośnie do polityki wojskowej mocarstw – głównie europejskich;
- posiadania placówek, które w razie wojny pełniłyby rolę łączników względem aktywów wywiadu działających wewnątrz ZSRR i Niemiec¹⁴.

W związku z powyższym zadania nakładane na attaché wojskowych w latach 1919–1939 faktycznie skupiały się na dwóch zasadniczych kierunkach: wschodnim i zachodnim. Przyjęcie założenia, że ZSRR oraz Niemcy stanowią główne zagrożenie dla niepodległości państwa polskiego spowodowało, iż część placówek ustawiono operacyjnie przeciwko ZSRR, część przeciwko państwu niemieckiemu. Pozostałe zostały zorientowane na inne aspekty doktryny bezpieczeństwa państwa, zgodnie ze schematem pozyskiwania informacji w kontekście czterech zasadniczych grup państw:

- graniczących bezpośrednio z Polską – wrogich lub sprzymierzonych (ZSRR, Niemcy, Litwa i Czechosłowacja);
- graniczących bezpośrednio z sąsiadami Polski i w razie konfliktu zbrojnego mogących działać w określony sposób (Francja, Rumunia, Łotwa, Estonia, Finlandia, Belgia i Turcja);
- niegraniczących z Polską ani bezpośrednio, ani pośrednio, lecz mogących wywierać określony wpływ na bieg wydarzeń (Wielka Brytania, Włochy, Japonia, Stany Zjednoczone Ameryki, Jugosławia, Austria, Węgry, Bułgaria, Grecja i Dania);
- niegraniczących z Polską ani bezpośrednio, ani pośrednio i niewzbudzających większego zainteresowania (Hiszpania, Portugalia, Szwecja, Norwegia, Szwajcaria, Holandia)¹⁵.

W okresie II wojny światowej, pomimo że podstawowym zadaniem była współpraca z państwami sojuszniczymi oraz działania na rzecz Polskich Sił Zbrojnych, w zakresie obowiązków informacyjnych ponownie znalazły się III Rzesza – jako jeden z trzech filarów „osi”, oraz ZSRR.

Obowiązki attaché wojskowych, od reprezentacyjnych po informacyjno-wywiadowcze, obejmowały zarówno sprawy *stricte* wojskowe, jak i polityczne, gospodarcze, społeczne, polityki zagranicznej oraz wewnętrznej, przy ograniczonych możliwościach ich pozyskiwania do tzw. białego wywiadu powodowały, iż nawet

¹⁴ *Ibidem*, sygn. I.303.4.43, MSWojsk, SG, Konieczność utrzymania obecnych placówek wojskowych, 22 VII 1926 r.

¹⁵ *Ibidem*, sygn. I.303.4.133, SG, Oddział II, Instrukcja o pracy ewidencyjnej, nr 23881/II.Inf.O. z 20 II 1925 r.

pomimo kompetentnej obsady niekiedy nie byli oni w stanie sprostać oczekiwaniom. Przez większą część okresu międzywojennego, a także na początku wojny dyplomaci w mundurach mieli poważne kłopoty finansowe, co negatywnie wpływało na efektywność ich pracy oraz bezpieczeństwo.

Mimo trudności wyniki pracy attaché należy ocenić pozytywnie. Ataszaty wojskowe dostarczały zarówno analiz politycznych i gospodarczych, jak i wojskowych. Zdarzało się, że niejednokrotnie bywały jeśli nie jedynym, to z całą pewnością jednym z bogatszych źródeł informacji, mimo że oficjalny charakter ich misji uniemożliwiał im prowadzenie operacyjnych działań wywiadowczych. Stanowiły przy tym stosunkowo skuteczny system koordynujący i organizujący pracę wywiadowczą. Pośredniczyły także w wymianie wywiadowczej z państwami zaprzyjaźnionymi. Ponadto dla Oddziału II oraz dla SG WP (Sztabu Naczelnego Wodza) były w zasadzie jedynym źródłem informacji polityczno-gospodarczej, wykorzystywanym niekiedy również przez MSZ. Tym samym badania nad organizacją i funkcjonowaniem polskiej dyplomacji wojskowej w latach 1918 (1919)–1945 są szczególnie cenne i ważne dla pełniejszego poznania dziejów polityczno-wojskowych II Rzeczypospolitej.

W 2014 r. w wyniku współpracy Departamentu Wojskowych Spraw Zagranicznych Ministerstwa Obrony Narodowej (DWSZ MON) z Centralnym Archiwum Wojskowym (CAW), Archiwum Akt Nowych (AAN), Centralną Biblioteką Wojskową (CBW) oraz Instytutem Polskim i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie (IPiMS) ukazał się tom 1 serii wydawniczej „Polska Dyplomacja Wojskowa 1918–1945”. Poprzedzony wstępem autorstwa dr. hab. Roberta Kupieckiego¹⁶, uzupełniony zestawieniem bibliograficznym tematu opracowanym przez zespół pracowników Działu Bibliografii CBW, zawiera 69 instrukcji, rozkazów, etatów oraz innych dokumentów wytworzonych na potrzeby polskich ataszatów wojskowych w latach 1919–1943¹⁷.

Nie ulega wątpliwości, że zamiysł przygotowania omawianej publikacji należy ocenić jako słuszny. Źródła w badaniach historycznych są warunkiem *sine qua non* ich prowadzenia. Wobec powyższego, znaczenia tego typu publikacji nie sposób przecenić, nawet jeśli nie jest ona, jak to ma miejsce w tym wypadku, w pełnym tego słowa rozumieniu źródłem drukowanym. Zamieszczonym dokumentom nie towarzyszą bowiem żadne komentarze naukowe, a ich opis został ograniczony wyłącznie do tematu i daty wystawienia. Publikowanie fotokopii dokumentów pozwala pokazać ich oryginalny wygląd tj. kolor czcionki, kolor papieru, a przed wszystkim odręcznie naniesione uwagi, spostrzeżenia, adnotacje i korekty. Trudno więc nie uznać tego za

¹⁶ Doktor hab. Robert Kupiecki jest podsekretarzem stanu w Ministerstwie Obrony Narodowej, historykiem i politologiem, byłym ambasadorem RP w Waszyngtonie, koordynującym na zajmowanym obecnie stanowisku m.in. pracę współczesnych attaché wojskowych.

¹⁷ Podana we wstępie liczba 65 dokumentów (s. 8) wynika zapewne z tego, że na ostatnim etapie prac redakcyjnych dodano jeszcze 4 dokumenty.

zaletę, zwłaszcza że oprócz waloru upowszechniania wiedzy na temat wojskowej służby dyplomatycznej, na pozytywną ocenę zasługuje strona edytorska przedsięwzięcia.

Recenzowany zbiór dokumentów, mimo niewątpliwych zalet, ma również pewne niedoskonałości, na które warto zwrócić uwagę również w kontekście przygotowywania kolejnych tomów serii, poświęconych kolejno: funkcjonowaniu ataszatów wojskowych w okresie międzywojennym, w okresie II wojny światowej oraz attaché wojskowym.

Chociaż nie mam zastrzeżeń odnośnie do doboru dokumentów, to należy podkreślić, że 69 opublikowanych dokumentów jest niewielkim fragmentem aktów normujących funkcjonowanie ataszatów wojskowych II Rzeczypospolitej. Ze względu na wielkość wytworzonej dokumentacji publikacja pełnego zasobu źródłowego jest niemożliwa, w związku z tym zawsze będzie to tylko wybór. Istotne jest jednak to, czy będzie on oddawał charakter służby, jej obowiązki i zadania, podstawy funkcjonowania oraz ewolucję struktur. W tomie 1 znalazły się wszystkie instrukcje ogólne i szczegółowe, z wyjątkiem instrukcji z 18 sierpnia 1932 r., doprecyzowującej instrukcję ogólną i szczegółową z 1930 r. co do wątpliwości związanych z priorytetem służby¹⁸. Wybór pozostałych instrukcji można byłoby jednak uzupełnić o jeszcze kilka – np. projekt kontrwywiadowczej¹⁹, radiowywiadowczą²⁰ oraz ewidencyjną²¹.

W omawianym tomie została opublikowana austro-węgierska „Dienst-Instruction für die k.k. Militär-Bevollmächtigten und Militär (Marine) Attaché”. Uważam, że należało również zamieścić jeżeli nie w całości (liczy 112 s.), to przetłumaczone na język polski fragmenty lub streszczenie amerykańskiego przewodnika dla attaché wojskowych z 21 kwietnia 1921 r.²², gdyż miał on wpływ na treści instrukcji ogólnych z 1922 oraz 1930 r.²³.

Przy okazji „Szczegółowej instrukcji dla attaché morskich” z 26 października 1923 r. (dokument 29) należało doprecyzować, że był to wyłącznie projekt autorstwa szefa Kierownictwa Marynarki Wojennej kmdr. Czesława Petelena. Zasadne zatem byłoby umieszczenie, jako kolejnego dokumentu, „Szczegółowej instrukcji dla attaché morskich” z 29 lutego 1924 r.

Zaprezentowany wybór instrukcji osobowych, czyli sporządzanych dla konkretnych attaché wojskowych w związku z ich mianowaniem lub nakazujących im dostarczenie

¹⁸ AAN, Attaché wojskowi przy rządach państw kapitalistycznych, sygn. A.II.6, SG, Oddział II, Instrukcja ogólna dla attaché wojskowych, L. 5870/II.S.O. z 18 VIII 1932 r.

¹⁹ *Ibidem*, sygn. A.II.18, SG, Oddział II, Instrukcja kontrwywiadowcza, nr 4862/II.Inf.III.C., b.d.; CAW, Oddział II SGWP, sygn. I.303.4.318, SG, Oddział II, Opinia do instrukcji kontrwywiadowczej dla attaché WP nr 4862/II.Inf.III.C., b.d.

²⁰ AAN, Attaché wojskowy przy Ambasadzie RP w Moskwie 1921–1939 (dalej – AWM), sygn. 14, SG, Oddział II, Organizacja współpracy zagranicznych attaché z Referatem D. Wydz. III. Oddz. II.Szt.Gen. nr 26322/II.Inf.III.D. z 15 XII 1923 r.

²¹ CAW, Oddział II SGWP, sygn. I.303.4.133, SG, Oddział II, Instrukcja o pracy ewidencyjnej, nr 23881/II.Inf.O. z 20 II 1925 r.

²² *Ibidem*, sygn. I.303.4.7740, A guide for military attaché: issued by authority of the director, Military Intelligence Division, Washington, D.C., April 21, 1921.

²³ *Ibidem*.

konkretnych informacji, sprawia wrażenie dosyć przypadkowego. Spośród ogółem 34 placówek funkcjonujących w latach 1919–1945, zaprezentowano bowiem dokumenty z 7, tj. Bukaresztu, Budapesztu, Londynu, Paryża, Pragi, Moskwy i Rygi. Pozwalają one tylko częściowo zorientować się co do zadań im stawianych, zwłaszcza że oczekiwania względów niektórych z nich ulegały częstym zmianom²⁴. Zarazem jednak mam świadomość tego, że dokonanie bardziej reprezentatywnego wyboru byłoby możliwe pod warunkiem poświęcenia temu okresowi nie jednego, a kilku tomów.

Odnosząc się do zaprezentowanych dokumentów, chciałbym zauważyć, że w kontekście przyjętej problematyki bardziej zasadne byłoby zamieszczenie „Instrukcji specjalnej” dla ppłk. Ferdynanda de Respaldizy²⁵ niż „Instrukcji dla Polskiej Misji Wojskowej” w Bukareszcie (dokument 5). W wypadku instrukcji specjalnej dla attaché wojskowego w Paryżu z 19 maja 1920 r. (dokument 12) należałoby dodać, że była ona dla rtm. Witolda Dowbora, pomocnika attaché wojskowego. Uzupełnienie to jest istotne, ponieważ w tym czasie formalnie stanowisko p.o. zastępcy attaché wojskowego piastował rtm. Wacław Giżycki (do 30 maja), a jego przełożonym był szef Polskiej Misji Wojskowej we Francji gen. Tadeusz Jordan Rozwadowski.

Doprecyzowania wymaga także opis dokumentu 50, gdyż w rzeczywistości jest to instrukcja szyfrowa, będąca załącznikiem do instrukcji telegraficznej, a nie instrukcja telegraficzna.

Dokument 61, czyli „Zasady współpracy polskich misji wojskowych w Paryżu i Londynie” z 16 września 1939 r., choć interesujący, to w rzeczywistości nie ma on związku z ataszatami wojskowymi, gdyż, jak wynika z tytułu, dotyczy wyłącznie misji wojskowych.

W opisie dokumentu 68 jest błąd, gdyż wytworzono go 31 marca 1943 r., a nie w 1942 r.

Zaprezentowany wybór rozkazów ministra spraw wojskowych – zaczerpniętych w większości z „Dzienników Rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych”, należy uznać za reprezentatywny, ponieważ zawiera najistotniejsze zarządzenia dotyczące funkcjonowania ataszatów wojskowych. Nicco poza kontekst problemowy wykraczają jedynie dwa dokumenty: w sprawie odwołania oficerów łącznikowych przy misjach zagranicznych z 15 listopada 1921 r. (dokument 21) oraz odnośnie do zakresu działania placówek konsularnych w sprawach wojskowych z 11 marca 1924 r. (dokument 31)²⁶.

²⁴ Najczęstszych doświadczała chyba placówka praska. Zob. m.in. P. Kołakowski, *Między Warszawą a Pragą. Polsko-czechosłowackie stosunki wojskowo-polityczne 1918–1939*, Warszawa 2009.

²⁵ CAW, Oddział II SGWP, sygn. I.303.4.7132, NDWP, Instrukcja specjalna dla attaché wojsk. P.P. w Bukareszcie, D. nr 316/VI z 30 IV 1919 r.

²⁶ Treść rozkazu nie dotyczy relacji pomiędzy attaché wojskowymi a konsulami, reguluje wyłącznie obowiązki konsulatów w sprawach wojskowych. Z placówkami wojskowo-dyplomatycznymi rozkaz ten miał tylko taki związek, że znacznie odciążał attaché wojskowych od wielu obowiązków, a ponadto powstał w wyniku sugestii attaché wojskowego w Waszyngtonie mjr. Kazimierza Macha. Zob. AAN, Attaché wojskowi przy rządach państw kapitalistycznych, sygn. A.II.152, Attaché wojskowy przy Poselstwie RP w Waszyngtonie, W sprawie przeprowadzania podziału

Spośród ogromnego zbioru pism oraz korespondencji wytworzonych w Oddziale II SG WP zostało zaprezentowanych 9 dokumentów, które – jak rozumieć intencje zespołu redakcyjnego – miały przybliżyć organizację oraz zadania służby. Na ich podstawie możemy się bowiem dowiedzieć, jak przebiegały negocjacje w sprawie etatów na rok 1922, 1923 i 1925, jak redagowano instrukcje dla attaché morskich z 1924 i ogólną z 1930 r., a także dlaczego szefostwo Oddziału II było zmuszone dyscyplinować attaché wojskowych w kwestii przestrzegania zasad szyfrowania oraz współpracy z kierownikami przedstawicielstw dyplomatycznych, którym formalnie podlegali. Jest to wiedza co prawda fragmentaryczna, ale zarazem interesująca i cenna, choć wymagająca drobnych wyjaśnień.

Przy dokumencie nr 24 należałoby doprecyzować, że projekt rozkazu w sprawie organizacji wojskowych placówek zagranicznych powstał 17 grudnia 1921 r. i został opatrzony komentarzem ministra spraw wojskowych gen. Kazimierza Sosnkowskiego 21 grudnia 1921 r.

Odnosząc się do dokumentu nr 27, należy wyjaśnić, że formalnie projektem jest wyłącznie pismo nr 11192/II.Inf.I.A. z 19 maja wraz z załącznikiem. Pismo kierownika MSWojsk gen. Aleksandra Osińskiego z 12 czerwca (nr 6762/Org.) to już etat na rok 1923. Pismo zastępcy szefa Oddziału II mjr. SG Kazimierza Stamirowskiego nr 13288/II.Inf.I.A. z 23 czerwca to uzasadnienie etatu, a nie korespondencja w sprawie projektu.

Dokument nr 28, choć we wspólnej „koszulce” datowanej na 7 sierpnia 1923 r., składa się z dwóch oddzielnych pism: mjr. p.d. SG Władysława Sokołowskiego do szefa Kierownictwa Marynarki Wojennej oraz mjr. SG Tadeusza Schätzla (wz. szefa Oddziału II) do szefa SG WP.

Dokument nr 38 to nie etat placówek attaché wojskowych z 13 października 1924 r., a projekt etatu na 1925 r. wraz z załącznikami.

Pisma oraz korespondencję innych instytucji (wojskowych i cywilnych) w sprawie wojskowej służby dyplomatycznej reprezentują 3 dokumenty wybrane według kryterium problemowego. Są to pisma KMW, Inspektoratu Sił Powietrznych oraz Prezydium Rady Ministrów, czyli instytucji, które w sprawie organizacji służby wielokrotnie wyrażały swoją opinię. Dowództwa floty oraz lotnictwa czyniły to w celu mianowania swoich przedstawicieli na attaché wojskowych. Z kolei Rada Ministrów koncentrowała się na kwestiach budżetowych oraz politycznych. Zaprezentowanie stanowiska właśnie tych instytucji należy więc uznać za całkowicie zrozumiałe i logiczne. Warto byłoby jedynie uzupełnić to zestawienie o przynajmniej 2 pisma Departamentu Żegluga Powietrznej (Departamentu Lotnictwa) MSWojsk z 8 stycznia 1926 r. oraz z 22 grudnia 1928 r.²⁷ dotyczące mianowania swoich przedstawicieli na stanowiska attaché.

kompetencji konsulatów i attaché wojskowych za granicą odnośnie do spraw administracyjno-wojskowych, L. 186 z 9 VI 1923 r.

²⁷ CAW, Oddział II SGWP, sygn. I.303.4.145, Departament IV, MSWojsk, Attaché lotniczy

W zaprezentowanym zbiorze dokumentów poświęconych polskiej dyplomacji wojskowej w latach 1918–1945 nieco ponad połowę stanowią podstawowe instrukcje ogólne, szczegółowe oraz specjalne, zaprezentowane w liczbie 25 oraz 11 rozkazów ministra spraw wojskowych. Przykładowe instrukcje osobowe i pisma dotyczące organizacji służby – odpowiednio w liczbie 19 i 12, jedynie uzupełniają ten zbiór. Spośród 69 dokumentów, 60 zostało wytworzonych przed wybuchem II wojny światowej. Redaktorzy słusznie uznali, że pierwszy tom powinien zawierać najważniejsze akty normatywne. Z tego właśnie powodu błędem nie jest również zaprezentowanie zaledwie 9 dokumentów wytworzonych w latach 1939–1945. Służba w dalszym ciągu funkcjonowała na podstawie przedwojennej instrukcji ogólnej, a pewnych modyfikacji dokonywano wyłącznie w treściach instrukcji osobowych.

Być może nieco lepszym rozwiązaniem byłoby umieszczenie instrukcji osobowych i części korespondencji dotyczącej konkretnych placówek w kolejnych tomach serii, a w omawianym tomie zaprezentowanie większej liczby dokumentów normujących funkcjonowanie wojskowej służby dyplomatycznej. Mimo drobnych niedoskonałości publikacja ma ogromną wartość dla badaczy dziejów polskiej dyplomacji wojskowej.

Reasumując, należy pogratulować DWSZ MON, CAW, CBW, AAN oraz IPiMS wartościowej inicjatywy, a kolegium redakcyjnemu, redaktorom tomu i współpracownikom efektów wykonanej pracy. Pozostaje zatem mieć nadzieję, że kolejne tomy ukazą się nie tylko szybko, ale i na porównywalnym poziomie merytorycznym i edytorskim.

Robert Majzner

ZAPISKI BIBLIOGRAFICZNE

Jarosław Wróblewski, *Zoskowiec*, Fronda, Warszawa 2015, 448 s.

Książka Jarosława Wróblewskiego powstała na podstawie rozmów z Henrykiem Kończykowskim ps. „Halicz”. *Zoskowiec* to nie tylko zapis wspomnień bohatera obejmujących lata przedwojenne, okres okupacji niemieckiej, Powstania Warszawskiego, a także pierwsze lata powojenne. Do opowieści „Halicza” autor

– mianowanie i wysłanie, L.dz. 34.tj./25.Z.P. z 8 I 1926 r.; sygn. I.303.4.156, Departament Lotnictwa MSWojsk, Projekt instrukcji dla wojskowej służby dyplomatycznej, L. 867/28.Lotn.Inf. Tjn z 22 XII 1928 r.